

8. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М. ; Воронеж : МОДЭК, 2005. – 303 с.
9. Психологія : підручник [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу : [http://pidruchniki.com/2008021537192/psihologiya/freydizm\\_neofreydizm](http://pidruchniki.com/2008021537192/psihologiya/freydizm_neofreydizm).
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию ; Становление человека / Карл Роджерс ; [пер. с англ. М. М. Исениной ; под ред. д. п. н. Е. И. Исениной] ; терм. правка В. Данченко. – К. : PSYLIB, 2004. – 233 с.
11. Роджерс Ф. Дж. Путь успеха : Как работает корпорация / Ф. Дж. Роджерс ; пер. с англ. – С. Пб. : Азбука-Терра, 1997. – 256 с.
12. Сем нова Л. Н. Технология самопрезентации: учеб.-метод. комплекс / Л. М. Сем нова ; [под ред. К. В. Киуру]. – Челябинск : Изд-во УрГУ, 2005. – 54 с.
13. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм ; [пер с англ.] ; общ. ред. и послесл. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.
14. Bourne E. The anxiety and phobia workbook / Edmund J. Bourne. – 5th ed. – Distributed in Canada by Raincoast Books Copyright, 2010. – 496 p.

*This article is about the results of theoretical analysis of the reasons of anxiety. The research was made about their general characteristics and social dependence. The author has analyzed different approaches in research of anxiety, particularly in psychoanalysis, existential and humanistic psychology. Reveals social and psychological essence of anxiety as phenomenon, defines the reasons of its appearance. Features of social nature of anxiety are considered in the context of interpersonal relationship.*

**Keywords:** anxiety, fear, social anxiety, relation, personality, theory of self-presentation, frustration.

УДК 316.6: 17.024.4

ББК 78.5

Світлана Боцвінок

## ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК НА ФОРМУВАННЯ УСПІШНИХ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

*У статті висвітлюється роль соціокультурного середовища у формуванні успішної молоді особистості. Аналізуються поняття “успіх”, “соціальна практика”, “соціальний ареал особистості”, а також причинно-наслідкові зв’язки соціальних стандартів і їх вплив на формування вибору стратегій успішної діяльності особистості*

**Ключові слова:** соціальна практика, соціальний успіх, життєвий простір, життєві шанси, соціальний ареал.

Соціальний успіх людини завжди детермінований соціально-економічними, політичними і культурними умовами її життєдіяльності. Повага до людини, визнання її самоцінності, створення умов для самореалізації через досягнення індивідуального соціального успіху нині стають головною передумовою успішного розвитку суспільства в цілому. Якщо людина є залежною від природних, економічних, політичних, соціальних або культурних чинників свого існування, то вона потрапляє у жорсткі рамки диктату влади чи соціальних настанов і змушена робити тільки те, що від неї вимагає конкретна об’єктивна ситуація.

**Метою даної статті** є аналіз соціальних практик і їх вплив на формування успішних життєвих стратегій молоді особистості, де особистість виступає як суб’єкт життєтворчості, який завжди стоїть перед вибором.

Проблематикою займалися такі науковці, як Е. Гідденс [4], П. Бергер і Т. Лукман, Е. Гофман, В. Волков, О. Хархордин [3], а серед вітчизняних науковців – Є.І. Головаха, Л.В. Сохань [6], Р.А. Ануфрієва [1], П. Бурдье [2] М. Шульга, М. Масьондз [5], А. Прокофьев [4].

Поняття “успіх”, що в широкому значенні трактується як “життєвий успіх”, а не просто досягнутий результат певної соціальної діяльності чи проекту, займає одне з основних місць у системі цінностей культури, визначаючи межу життєвих прагнень та перспектив особистості. У соціологічному контексті поняття “успіх” фіксує перехід ін-

дивідуальної дії в суспільне визнання певних соціальних практик з подальшим закріпленням цих практик як відтворюваних структурних елементів суспільства.

У цьому контексті доречно говорити про “соціальний успіх” як суспільно значимий та визнаний результат соціальних дій особистості (на відміну від поняття “життєвого успіху”, яке фіксує суб’єктивний рівень оцінки індивідом результатів власних соціальних практик). Як зазначає Р.А. Ануфрієва, поняття “життєвий успіх” відображає рівень відповідності результатів соціальних практик особистості її планам та очікуванням [1, с. 22]. Категорія “життєвий успіх” може використовуватись як у вузькому значенні, для означення досягнення бажаного і значущого результату у вирішенні певної локальної життєвої задачі, так і в широкому розумінні, як оцінка змістовності і цілісності життя, реалізації особистістю її життєвого призначення. А також специфікою власне життєвого успіху є те, що він ґрунтується на особистісних суб’єктивних оцінках. Однак оцінки успішності з боку суспільства можуть не відповідати прийнятним у тій чи іншій соціальній групі стандартам успішності. І задоволення результатами своєї діяльності не завжди супроводжується визнанням цих досягнень з боку соціуму.

Неодмінним атрибутом соціального успіху є визнання соціумом тих загальноприйнятих моделей осмислення успіху, які фігурують у певному соціальному середовищі [7, с. 197]. Оцінка “успішності” індивіда здійснюється групою людей, що поділяють певні принципи домінування, характеризуються схожою системою диспозицій і керуються певними соціальними практиками, які усталені і впорядковані. Ці люди виступають як представники компетентного співтовариства в ролі своєрідних експертів, якими залежно від сфери діяльності можуть бути колеги, знайомі, рідні, а у випадку широкого суспільного резонансу діяльності особистості – громадська думка загалом.

Термін “практика” означає активність діяча, учасника, “агента”, і це поняття об’єднує такі загальні категорії, як “дія”, “діяльність”, “практики”, “практичне знання”, “навички”, “традиції”, “звичаї”, а також схожі способи уявлення й дослідження соціальної реальності. (Соціальні практики включають різноманіття випадків, наприклад, органічне землеробство, носіння синіх джинсів, або різні практики навчання в школі) [3, с. 23].

Концептуальні дослідження поняття “соціальні практики”, проведені Р. Туомелом, пояснюють їх через ментальні стани агентів, які перетинаються один з одним. Він показує, як соціальні практики стають основою, завдяки якій будується суспільство, яким чином із цих блоків створюються соціальні інститути, тобто встановлені, взаємозв’язані набори соціальних практик з особливим, новим соціальним статусом [5, с. 52]. Соціальні практики формують не концептуальну основу мислення та інші види концептуальної активності, а саме мислення. Наполягаючи на тому, що оцінка соціальної успішності правильності таких видів діяльності, як, наприклад, слідування правилу, вирішальним чином залежить від соціальних практик конкретної спільноти.

Соціальна практика у своєму основному значенні розглядається як така, що складається з колективних соціальних дій, які повторюються, виконуються на основі соціальних причин, що поділяються соціальним середовищем. Соціальний інститут Туомела подає “соціальну практику” як поняття рефлексії, яка керована системою норм і заснована на колективному схваленні (прийнятті) групи. Таке колективне схвалення додає новий концептуальний і соціальний статус практикам або їх елементам.

Тому важливим для розуміння впливу соціальних практик на досягнення соціального успіху є поняття “досвід” – багатство пережитих змістів суб’єктивності. У такому тлумаченні це поняття ми можемо використовувати як ідентичне поняттю “**габітус**” (за Бурдьє) – набуті програми поведінки індивіда [2, с. 25].

Д. Юм одним із перших вказав на те, що звичка (habit) або звичай (custom) мислити або діяти певним чином слугують основою для подальших дій. Мислення або

дія “за звичкою” – а це не тільки перше, а й найбільш консервативне розуміння практики – дає можливість діяти, не вдаючись до філософських, логічних, моральних або інших обґрунтувань. Л. Вітгенштейн поняття “практика”, або “форми життя”, пояснює як умову свідомості, яка прийнята у даній культурі. Отже, соціальні практики мають соціокультурний контекст.

Таким чином, габітуалізовані структури визначають подальшу активність, що виражається в стратегіях (як запланованих і цілеспрямованих практиках) і у власне практиках. Пропоновані культурою цінності й норми, причому не тільки пропоновані, а й прийняті, габітуалізовані виявляються як доступні індивідові вибори.

Вибір стратегії життя реалізується через механізм ідентифікації, що, своєю чергою, забезпечується механізмом типізації (особистість вибирає стратегію життя, виходячи з різноманіття культурних зразків) й індивідуалізації (додання стратегії життя власної унікальності, неповторного змісту).

Важливу роль у побудові життєвої стратегії відіграє особистість як творець, що не просто адаптується до суспільства, у якому живе, а є суб’єктом життєтворчості, володіє ефективними техніками для досягнення успіху, розширення й упорядкування життєвого простору, тобто характеризується творчим ставленням до власного життя (суб’єктністю). Життєві стратегії також пов’язані з розумінням “актором” свого власного життєвого шляху, мотивацією власної поведінки, здатністю ефективно вирішувати соціальні проблеми, психологічними властивостями, настроями.

Практики конституують і відтворюють ідентичності або розкривають основні шляхи соціального існування, можливі у даній культурі в теперішній момент історії. Практики, з одного боку, взаємно зрозумілі учасникам, цілком гармонізовані, а з іншого – розгортаються строго за правилами, запропонованими структурою свідомості індивідів. Моменти непередбачуваності життя дають деякий спектр можливостей розвитку тієї чи іншої практики, але вони обмежені у своєму різноманітті саме “habitus-ом”, а також вони розгортаються в соціальному просторі й займають певне місце у різних “полях” (сферах), за допомогою яких люди взаємодіють у суспільстві й задовольняють різні потреби. Структура поля одночасно підтримує та спрямовує практики, за допомогою яких ті, хто займає ці позиції, прагнуть індивідуально або колективно поліпшити своє становище або нав’язати той принцип ієрархії, який є найбільш сприятливим для них. Поле – це своєрідний ринок, де використовуються різноманітні види капіталу (економічний, культурний, соціальний, символічний) для досягнення бажаних статусних позицій.

П. Бурдьє виділяє три рівні взаємодії габітуалізованих структур і повсякденності:

1. Мікрорівень: мікросередовище сприяє формуванню “актора”, що займає соціальні позиції й грає соціальні ролі. Значний вплив на процес соціального відтворення індивіда справляє статус батьків. Сім’я, своєю чергою, забезпечує первинне включення індивіда в систему соціальних зв’язків, через неї накопичується й передається соціальний досвід попередніх поколінь у формі ціннісних орієнтацій, звичаїв, традицій, а з іншого боку, родина сама піддається впливу макросередовища, будучи одним із соціальних інститутів.

2. Мезорівень, або рівень групи. У середині групи передаються навички, тобто відбувається “передсоціалізація”. У таких випадках люди вкладають менше зусиль у досягнення статусу й затрачають зусилля на те, щоб здійснитися вище.

3. Макрорівень, або рівень суспільства. Тут можна говорити про механізми балансу відтворення, які ґрунтуються, з одного боку, на оцінці індивідів за здібностями, обдарованістю, а з іншого – на соціально-економічному положенні родини в суспільній стратифікації, впливі економічних, політичних та інших чинників [2, с. 121–123].

Український учений М. Шульга наголошує на необхідності дослідження “соціального ареалу” як частини простору, що особистість привласнює, освоює і в якому розгортається її індивідуально-особистісна життєдіяльність. Це поле її повсякденного буття, арена, де відбуваються події переважно приватного та особистого життя, в епіцентрі яких перебуває вона сама [8, с. 21].

**Соціальний ареал** – це просторова організація буття особистості, він умонтований у соціальний простір. М. Шульга зазначає, що через категорію “соціальний простір” можна розглядати соціальний устрій суспільства, соціальний порядок у його сферах, фрагментах, наприклад, соціальний простір великих соціальних груп, соціальний простір міста [8, с. 21].

Концепт “життєвий ареал” має значні евристичні можливості стосовно дослідження практик молоді. Він ще більше, ніж це можна зробити при застосуванні соціального простору, наближує до особистості життєдіяльності, пояснюючи життєвий ареал як більш інтимне, близьке коло її життєобертання й життєдіяльності, яке охоплює сім’ю, рідних, близьких, малі групи тощо. До того ж, якщо характеристикою соціального простору є соціальний статус особистості, який вона набуває, виконуючи ті чи інші соціальні ролі (професійні, політичні, суспільні, сімейні тощо), то, характеризуючи життєвий ареал, ми застосовуємо соціально-психологічні, моральні, ціннісні, естетичні виміри.

За Р. Дарендорфом, пропонувані тією або іншою культурою життєві шанси є сполученням двох елементів: наявності “виборів”, доступних індивідові можливостей зробити особистий вибір, з одного боку, і “прив’язок” різних соціальних зв’язків, від яких індивід залежить або які обумовлюють і підтверджують перетворення можливості вибору в його реальне втілення [5, с. 137]. У такому контексті “прив’язки” можна інтерпретувати як наявність соціального капіталу, а “доступні індивідові вибори” – як пропонувані культурою цінності й норми, причому не тільки пропонувані, а й прийняті, габітуалізовані.

Багатство соціально-економічного й культурного життя сучасного українського суспільства формує специфічне середовище пропозицій, ресурсів, життєвих шансів, можливостей вибору власного біографічного проекту. Ще одним емпіричним виміром повсякденності, що досить часто використовується сучасними вченими, є концепт життєвих шансів. На думку Е. Гідденса, життєві шанси чи життєві очікування означають насамперед можливості просторового виживання людей у різних формах і зонах суспільства. Разом із тим поняття життєвих шансів означає також увесь спектр можливостей людей при вирішенні того чи іншого завдання [4, с. 49–50]. Досліджуючи шанси соціальних акторів, Е. Гідденс виділяє авторитарні та аллокативні ресурси. Авторитарні ресурси пов’язані з нематеріальною сферою та включені у виробництво влади, мають можливість контролювати людську діяльність і виконують функцію панування одних соціальних акторів над іншими, аллокативні пов’язані з матеріальними благами [4, с. 49–50].

Згідно з веберівським підходом, концепт життєвих шансів являє собою “шанси” індивіда на отримання частини економічних та культурних благ, що надаються суспільством, проте розподіл цих благ зазвичай несиметричний. Використовуючи ресурси, переваги і так звані “шанси”, молода людина може вільно обирати будь-яку лінію поведінки, будувати стратегію власного життя, що створює відчуття можливості реалізації будь-якого біографічного проекту. Але для сучасного індивідуалізованого суспільства характерною рисою є зниження можливості людини контролювати власну долю, оскільки існуючі “життєві шанси” визначені системними протиріччями. Індивідуалізація означає, що люди звільняються від умов, що визначають їхнє життя, життєвий шлях здебільшого залежить від особистих рішень і меншою мірою від зовнішніх

детермінант. Індивіди можуть вибрати освіту, професію, роботу, регіон і життєву стратегію, самостійно приймати рішення із цих питань: акцент переноситься на особисті рішення і відповідальність за їхнє втілення.

Згідно з У. Беком, феномен індивідуалізації супроводжується стандартизацією, нав'язаною людині системою ринку, засобами масової комунікації, модою, рекламою і т. д. Те, що особистість діє певним чином, – це не її вибір, а системний примус. Кількість шансів визначає насиченість повсякденності індивіда різними видами капіталів та ресурсів (рівень освіти батьків, матеріальне положення, доступ до закладів культури, громадських організацій, можливості одержання та продовження освіти, шанси на вдосконалення професійних компетенцій тощо).

Аналізуючи життєві шанси індивідів або груп, необхідно враховувати: структурні ресурси та позиції, сприйняття життєвих шансів, потребу в розширенні або в обмеженні життєвих шансів. Дослідження цього дає можливість виявити, чи мають молоді люди належний потенціал для самостійного вирішення життєвих проблем та досягнення успіху.

Однак також важливо звернути увагу на бар'єри, які є перешкодою для ефективного використання життєвих шансів молодими індивідами для досягнення соціального успіху. Це питання є особливо гострим для сучасного українського суспільства. Соціологи відстежують обмеження реального обсягу того простору, у якому здійснюється процес життєдіяльності особистості, що продукує соціальну напругу в молодіжному середовищі, – і це призводить до відчуження молоді від суспільства, бідності, маргіналізації окремих її груп, погіршення соціального здоров'я, падіння духовності, росту агресії, байдужості тощо. І це виявляється у присутності таких явищ, як життєва пасивність, відхід у приватне життя, втрата життєвого інтересу, життєва нереалізованість тощо.

**Висновок.** Отже, у результаті аналізу впливу соціальних практик на формування успішних життєвих стратегій молоді виявилось, що соціальні практики стають основою, завдяки якій будується суспільство, а оцінка соціальної успішності вирішальним чином залежить від практик конкретної соціальної спільноти, яка формує основу мислення та інші види концептуальної активності, від чого, власне, і залежить соціальний успіх. Однак людина завжди стоїть перед вибором, але цей вибір зазвичай нав'язаний системою ринку, засобами масової комунікації, модою, рекламою, і те, що особистість діє певним чином, – це не її вибір, а системний примус. У зв'язку із цим питання про вплив соціальних практик на поведінкові стратегії особистості постає надзвичайно актуальним завданням подальших досліджень, надає можливість побачити варіанти перспективного розвитку соціуму загалом та специфічного регіону зокрема.

1. Ануфрієва Р. Соціальний ареал життя людей пенсійного віку: психологічні проблеми адаптації / Р. Ануфрієва // Українське суспільство. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. с. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 411–418.
2. Бурдые П. Соціальний простір: поля і практики / П. Бурдые ; пер. з фр. і післямов. Н. А. Шматко. – С. Пб. : Алетейя, 2007. – 288 с.
3. Волков В. Теория практик / В. Волков, О. Хархордин. – С. Пб. : Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2008. – 298 с.
4. Гидденс Э. Структура, структурация / Э. Гидденс // Контексты современности : хрестоматия / [ред. И. Г. Ясавеев]. – Казань : КГУ, 2000. – Т. 1. – С. 49–50.
5. Мосьондз М. В. Практики соціальної інтеграції сучасної молоді в українському суспільстві : монографія / Марина Володимирівна Мосьондз ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014. – 140 с.
6. Сохань Л. В. Психология жизненного успеха : Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций / Л. В. Сохань, Е. И. Головаха. – К., 1995. – 150 с.
7. Прокофьев А. В. Плюрализация успеха: проблемы и парадоксы / А. В. Прокофьев // Этическая мысль. Вып. 7 / под ред. А. А. Гусейнова. – М. : ИФРАН, 2006. – 342 с.

8. Шульга М. Соціальний ареал життя особистості / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 20–23.

*In this article the problem of social and cultural conditioning in the formation of a successful young person. We analyze the concept of “success”, “practice”, “social identity range”. Highlights causal relationships about social enclosures and their impact on the choice of the successful strategies of Personality.*

**Keywords:** social practice, social success, living space, life chances, social area.

**УДК 316.472: 316.624**

**ББК 88.5**

**Надія Вітюк**

## **КІБЕРБУЛІНГ ЯК ЗАГРОЗА ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА**

*У статті розглядається проблема насильства у кіберпросторі. Здійснюється аналіз психологічної суті кібербулінгу, визначаються його основні ознаки, види та вплив на психологічну безпеку школярів. Подано результати емпіричного дослідження рівня поширення кібербулінгу у взаємодії сучасних підлітків.*

**Ключові слова:** кібербулінг, булінг, шкільний булінг, булер, жертва кібербулінгу, кібербулер.

Стрімкий технічний прогрес у сфері інформаційно-комунікативних технологій приніс із собою значні можливості для їх користувачів, знімаючи будь-які бар'єри для спілкування: мовні, географічні, фінансові та ін. Проте його “побічним ефектом” стало виникнення нових ризиків, які становлять загрозу психологічній безпеці особистості та суспільства. Однією із таких новітніх небезпек є кібербулінг – різновид агресивної поведінки, яку практикують здебільшого особи підліткового та юнацького вікових періодів, використовуючи для цього електронні засоби зв'язку. Наведені нижче історії з життя сучасних школярів дають уявлення про гостроту і складність цієї проблеми.

В одній із київських шкіл стався кричущий випадок: на уроці фізкультури 10-класника прив'язали (ніби розіп'яли) до шведської стінки його ж однокласники. Усе це записали на камеру мобільного телефону. На відео видно, як хлопці причепили до живота однокласника аркуш паперу зі словом “шур”, б'ють по обличчю, сміються над ним, обзивають його. Учителя в цей час не було. Сцену зняли на мобільний телефон і виклали в Інтернет. Про те, що сталося, батьки школяра дізналися від знайомих тільки через кілька тижнів [2].

У Кременчуці група молоді знушалася над 14-річною школяркою та власноруч фільмувала свою жорстокість. А згодом відео знущань підлітки розмістили в соціальній мережі “ВКонтакте”. У вчиненні злочину обґрунтовано підозрюється група однолітків, яка складається із двох 15-річних дівчат та двох 17-річних хлопців. Переглядаючи матеріали справи, правоохоронці були вражені дитячою жорстокістю у ставленні до своєї ж подруги. Організували й чітко спланували конфліктну ситуацію безпосередньо дівчата; вони змушували свою жертву роздягатися, погрожували та били, а “герої-хлопці” все це коментували та знімали на мобільний телефон. А почалося з того, що начебто одній із дівчат не сподобалось, як потерпіла глянула на її хлопця. Тож, порадившись, вони вирішили “покарати” подругу [4].

Школярі із Закарпаття в соціальній мережі зацькували свою однокласницю. Батьки, які не користуються Інтернетом, про те, що над дитиною збиткувалися, дізналися лише після того, як вона вчинила самогубство. На переконання матері 14-річної Аліни, її доньку довели до цього. Журналістці ТСН вона розповіла таке: “Десь за два тижні до смерті в Інтернеті з'явилась сторінка від імені Аліни. Видно було, що її фотографували так, що вона цього не бачила. То вона у шкільному дворі, то вона за партою сидить. І під цими фотографіями всякі вульгарності написані. Прибігає Алінка якось